

وزیر کشور:

ما در وزارت کشور معتقدیم که "امنیت پایدار"، مدل امنیت شرایط کنونی دنیاست؛ در واقع امنیت پایدار در گرو توسعه پایدار است؛ چون مردم محور توسعه و امنیت پایدار هستند و امنیت پایدار، بدون مردم معنی ندارد.

سال ۱۳۹۵، سال اقتصاد مقاومتی: اقدام و عمل

جمهوری اسلامی ایران
وزارت کشور

همایش ملی الگوی توسعه پایدار
و متوازن منطقه‌ای

نشریه علمی - خبری دبیرخانه دائمی همایش الگوی توسعه پایدار و متوازن منطقه‌ای
سال سوم، شماره ۹، شماره مسلسل ۶۶ (شنبه ۸ خرداد ماه ۱۳۹۵)

توزارین

"تحلیل پیامدهای تداوم عدم تعادل‌های منطقه‌ای در ایران با تاکید بر پیامدهای امنیتی"

دکتر خدر فرجی‌راد (دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه تربیت مدرس و استادیار پژوهشگاه علوم انتظامی و مطالعات اجتماعی ناجا)
محمد قاسمی (مربی پژوهشی پژوهشگاه علوم انتظامی و مطالعات اجتماعی ناجا)

اشاره

با توجه به اهمیت روزافزون مقوله "ابعاد امنیتی- سیاسی توسعه پایدار و متوازن منطقه‌ای" پژوهش حاضر با عنوان "تحلیل پیامدهای عدم تعادل‌های منطقه‌ای در ایران با تاکید بر پیامدهای امنیتی" توسط دکتر خدر فرجی‌راد (استادیار پژوهشگاه علوم انتظامی و مطالعات اجتماعی ناجا) و محمدقاسمی (مربی پژوهشی پژوهشگاه علوم انتظامی و مطالعات اجتماعی ناجا) به رشته تحریر درآمد. در این پژوهش ابتدا، ضمن طرح مساله، سابقه برنامه‌ریزی منطقه‌ای در ایران و بحث پیرامون عدم تعادل‌های منطقه‌ای و پیامدهای آن بررسی شده و مباحث نظری درباره مقوله‌های امنیت، توسعه و توسعه پایدار منطقه‌ای مطرح گردیده است. در پایان، مبتنی بر بنیان‌های نظری و تجربی، جایگاه عدم تعادل و نابرابری توسعه در ایران در اسناد فرادستی و توسعه کلان کشور، وضعیت توسعه‌یافتگی در سطح استان‌های کشور با استناد به مطالعات پیشین و پیامدهای اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و امنیتی- سیاسی ناشی از تداوم نابرابری‌های توسعه منطقه‌ای در کشور مورد بحث قرار گرفته است.

مقدمه

جغرافیای سیاسی خاص ایران، تنوع قومی و فرهنگی، تفاوت‌های قابل توجه در زمینه توزیع فضایی قابلیت‌ها و پتانسیل‌های طبیعی سرزمین و موارد مشابه باعث شده است که در نبود و ضعف برنامه‌های آمایشی، توسعه به شکل نامتعادل در سطح کشور اتفاق افتد و اگرچه از زمان شکل‌گیری ساختار مدرن برنامه‌ریزی در ایران، همواره نشانه‌هایی از منطقه‌گرایی را می‌توان در برنامه‌های توسعه کشور با شدت کم و زیاد مشاهده نمود؛ با این حال به طور کلی روند توسعه از لحاظ فضایی در سطح کشور به گونه‌ای بوده است که در حال حاضر "عدم تعادل و نابرابری در توسعه مناطق" از ویژگی‌های بارز نظام فضایی کشور است؛ به گونه‌ای که برخی مناطق کشور و از جمله منطقه کلانشهری تهران به عنوان پایتخت ملی و کلانشهرهایی همچون مشهد، تبریز، اصفهان و ... از تراکم رنج برده؛ و در مقابل مناطقی از کشور وجود دارد که توسعه به معنای واقعی و همه‌جانبه از اساس در آنها شکل نگرفته و به همین خاطر اگرچه روند کلی تحولات جمعیت در این‌گونه مناطق فزاینده بوده است؛ اما بخش قابل توجهی از جمعیت آنها به سمت مناطق برخوردار و پیشرو کشور سرازیر شده‌اند. این امر ضمن اینکه باعث عقب ماندن هر چه بیشتر این مناطق در فرایند کلی توسعه کشور می‌شود؛ شکل‌گیری انواع

گسترده‌ای از آسیب‌ها و مشکلات اجتماعی، اقتصادی و کالبدی در شهرهای بزرگ (به شکل حاشیه‌نشینی، افزایش ترافیک و آلودگی‌های شهری، افزایش آسیب‌هایی همچون دزدی و ...) را به دنبال داشته است. بدون شک چنین آسیب‌هایی هم در کوتاه مدت و هم در بلندمدت می‌تواند "امنیت" را در معنای گسترده آن و در ابعاد گوناگون تحت تاثیر قرار دهد. ذکر این مهم لازم است که توسعه‌نیافتگی مناطق به ویژه اگر با فضاهای دارای اقلیت‌های قومی، زبانی و مذهبی انطباق داشته باشد، می‌تواند واگرایی‌های سیاسی در سطح کشور به دنبال داشته و از این طریق امنیت ملی را با چالش‌های اساسی مواجه سازد؛ به-گونه‌ای که در عمل نیز مشاهده می‌شود پیامد عقب‌ماندگی و توسعه نیافتگی مناطق دارای اقلیت‌های قومی، زبانی و مذهبی در کشور به شکل واگرایی این مناطق از پهنه سرزمینی کشور بروز یافته است و هر چندگاهی این واگرایی به شکل فعال شدن گروه‌ها و احزاب با گرایش‌های جدایی‌طلبانه، اعتراضات، تظاهرات خود را نشان داده است. به طور کلی اگرچه در محافل مختلف دانشگاهی، نظام قانون‌گذاری و ساختار اجرایی کشور همواره در خصوص توسعه منطقه‌ای و ابعاد مختلف آن بحث شده است؛ با این حال پیامدهای حاصل از نابرابری‌های توسعه منطقه‌ای در سطح کشور کمتر مورد توجه قرار گرفته و به ویژه در ارتباط با پیامدهای امنیتی چنین نابرابری‌هایی به صورت نظام‌مند کمتر بحث شده و اندک مطالعات موجود در این زمینه نیز بیشتر بر پیامدهای اجتماعی و اقتصادی نابرابری‌های منطقه‌ای پرداخته‌اند و کمتر ابعاد امنیتی آن را مورد توجه قرار داده است و به ویژه در خصوص پیامدهای ناشی از تداوم این روند در آینده بحث‌های اندکی صورت گرفته است. بنابراین، مقاله حاضر به دنبال پاسخ به این سوال است که تداوم نابرابری‌های توسعه منطقه‌ای در ایران چه پیامدهایی می‌تواند به دنبال داشته باشد که امنیت را هم در مقیاس محلی و درون استانی و هم در مقیاس بین استانی و ملی با چالش و تهدید مواجه سازد؟

نکات مورد بحث

الف. بنیان‌های نظری:

پس از کنفرانس جهانی استکهلم، گزارش براتلند و همچنین گزارش ریودوژانیرو در پارادایم جدید خود با عنوان "توسعه پایدار"، تمامی زوایای زندگی انسان را با تاکید بر عدالت اجتماعی و توزیع عادلانه منابع مورد توجه قرار می‌دهد. بنابراین توسعه نابرابر در فضاهای سیاسی یک سرزمین می‌تواند بستر مناسبی را

وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی اعلام شده است، نشان می‌دهد که استان‌های سیستان و بلوچستان، ایلام، قم، کرمان و گلستان بیشترین خانوارهای شهری و روستایی زیر خط فقر را در کشور دارند.

جمع‌بندی (پیامدهای اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و امنیتی - سیاسی

ناشی از تداوم نابرابری‌های توسعه منطقه‌ای در کشور):

امنیت و توسعه رابطه‌ای دوطرفه با هم دارند به گونه‌ای که از یک طرف امنیت به عنوان یکی از عوامل اصلی توسعه عمل می‌کند و از طرف دیگر یکی از پیامدهای اصلی توسعه می‌تواند شکل‌گیری امنیت در ابعاد مختلف باشد و توسعه‌یافتگی یک منطقه می‌تواند موجب به وجود آمدن امنیت شود. تداوم نابرابری در توسعه مناطق و استان‌های کشور می‌تواند تداوم شکاف و گسست بین مناطق در زمینه‌های مختلف اجتماعی، جغرافیایی، اقتصادی و طبقاتی را به دنبال داشته باشد. این نابرابری‌ها همچنین می‌تواند در صورت تداوم و تشدید، شکاف و گسست سیاسی را به دنبال داشته و امنیت ملی را با تهدید مواجه سازد. **نمود عینی پیامد تداوم نابرابری‌های منطقه‌ای به صورت:** تداوم و افزایش مهاجرت از مناطق عقب مانده و کمتر توسعه یافته به مناطق پیشرو و برخوردار کشور، عدم تعادل در استقرار جمعیت در پهنه سرزمینی و به ویژه خالی شدن مناطق مرزی از جمعیت، شکل‌گیری پدیده ابرتراکم جمعیتی در مناطق برخوردار و توسعه یافته کشور و در نتیجه افزایش رفت و آمد و ترافیک و انواع آلودگی، تداوم شکل‌گیری و گسترش مناطق حاشیه‌نشین در کنار شهرهای بزرگ و تشدید شکاف اجتماعی، افزایش خطرپذیری مراکز زیست و فعالیت به دلیل تمرکز و تراکم بیش از حد فعالیت‌ها، افزایش نیاز به استفاده از منابع زیست محیطی (به‌ویژه منابع آبی) در مناطق توسعه‌یافته و پیشرو کشور و در نتیجه افزایش تنش بین مناطق مختلف کشور در خصوص بهره‌برداری از منابع زیست محیطی، تداوم چرخه بازتولید و تشدید ناموزونی و عدم تعادل‌های درون استانی و مناطق و روند فزاینده تمرکز تولید، فعالیت و جمعیت در مراکز استان و در نتیجه افزایش نارضایتی‌های سیاسی و اجتماعی، شکنندگی و آسیب‌پذیری و ناپایداری اقتصاد ملی به دلیل تمرکز فعالیت‌های اقتصادی در مناطق خاص و تقویت جریانات واگرا و افزایش واگرایی‌های سیاسی در مناطق دارای هویت‌های مشخص قومی، زبانی و مذهبی به ویژه در مناطق حاشیه و مرزی کشور بروز خواهد نمود. **این مسائل خود می‌توانند باعث شکل‌گیری تهدیدها و چالش‌های اساسی در تامین امنیت داخلی و ملی شده و علاوه بر آن باعث امنیتی شدن فضای توسعه کشور گردد.**

برای ایجاد متغیرهای اثرگذار بر مولفه‌های امنیت ملی و تکوین نواحی بحرانی فراهم نماید. **هدف اصلی و تغییرناپذیر هر حکومت ملت‌پایه، بقای ملی بوده که این مهم در گرو امنیت ملی است و این مسئله نیز از میزان توانایی حکومت در حفظ وحدت ملی، توسعه متوازن منطقه‌ای و در نهایت رضایت شهروندان متأثر است.** از این رو یکی از مهمترین عواملی که امنیت یک کشور را مورد تهدید قرار می‌دهد وجود نابرابری‌های فضایی بین مناطق مختلف جغرافیایی آن کشور است.

ب. جایگاه عدم تعادل و نابرابری توسعه در ایران در اسناد فرادستی و توسعه

کلان کشور: جهت‌گیری‌ها، راهبردها و سیاست‌های کلان کشور در خصوص مناطق کشور را می‌توان از اسنادی همچون قانون اساسی کشور، سیاست‌های ابلاغی آمایش سرزمین، ضوابط ملی آمایش سرزمین، سند چشم‌انداز توسعه کشور و برنامه‌های ۵ ساله توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی کشور استخراج و استنتاج نمود. مرور اسناد و سیاست‌های کلان کشور، گویای نقش و جایگاه مناطق در توسعه کشور و به ویژه گویای نگرانی در مورد مشکلات، چالش‌ها و تهدیدهایی است که ممکن است از ناحیه نابرابری و عدم تعادل در توسعه مناطق متوجه کشور شود. جهت‌گیری اصلی این سیاست‌ها که عمدتاً با هدف دستیابی به وحدت و یکپارچگی و امنیت ملی و عدالت جغرافیایی و اجتماعی تدوین شده‌اند مبتنی بر مواردی همچون رعایت ملاحظات امنیتی-دفاعی در توزیع جمعیت و فعالیت در پهنه سرزمین، توزیع فعالیت‌های اقتصادی میان استان‌ها و مناطق مختلف کشور، استفاده از ظرفیت‌های اجتماعی، فرهنگی و علمی استان‌ها و مناطق کشور، تمرکززدایی جمعیت و فعالیت از مناطق و شهرهای پرتراکم کشور، ساماندهی و هدایت هدفمند جریان مهاجرت‌ها از طریق ایجاد زمینه‌های اشتغال، فعالیت و سرمایه‌گذاری و جذب و نگهداشت نیروهای کارآفرین در مناطق مهاجرفرست، تاکید بر آمایش مناطق خاص همچون مناطق مرزی و تقویت و ارتقاء وضعیت اقتصادی و معیشتی مناطق محروم و عقب مانده کشور می‌باشد.

ج. وضعیت توسعه‌یافتگی در سطح استان‌های کشور با استناد به مطالعات پیشین

مرور مطالعات صورت گرفته در خصوص توسعه منطقه‌ای در ایران گویای نابرابری‌های قابل توجهی در سطح توسعه مناطق می‌باشد، به گونه‌ای که بر اساس آخرین مطالعات رسمی در مورد خط فقر و درصد خانوارهای فقیر در ایران که توسط

«**خبر**» **نشریه علمی - خبری "نمای توسعه"** به صورت ماهیانه توسط **معاونت هماهنگی امور اقتصادی و توسعه منابع استانداری مرکزی** منتشر می‌گردد و به طور ویژه به انعکاس فعالیت‌ها و اقدامات صورت گرفته توسط این معاونت می‌پردازد. **مرکز مطالعات راهبردی و آموزش وزارت کشور** از مهندس زمانی قمی (استاندار محترم استان مرکزی)، مهندس ظفر افشون (معاونت محترم هماهنگی امور اقتصادی و توسعه منابع استانداری مرکزی)، سعید موسایی (سرپرست محترم دفتر منابع انسانی و تحول اداری و سردبیر نشریه) و تمامی همکاران و دست‌اندرکاران نشریه، به خاطر این اقدام ارزنده تقدیر و قدر دانی می‌نماید.

نشریه علمی - خبری «توازن»
مرکز مطالعات راهبردی و آموزش وزارت کشور
دبیرخانه دائمی همایش
الگوی توسعه پایدار و متوازن منطقه‌ای
مدیر مسئول: ابودر کوثری
سردبیر و مدیر اجرایی: ابراهیم خلیفه

توجه

نشریه علمی - خبری «توازن» به صورت هفتگی توسط دبیرخانه دائمی همایش منتشر می‌شود. منتظر دریافت اخبار شما جهت درج در این نشریه هستیم.

www.Sbrd.ir
۰۲۱-۸۴۸۶۴۱۰۶

ان شاءالله در شماره آینده می‌خوانیم:

"بازارچه‌های مرزی، مکانیسمی امنیت بخش در فرآیند توسعه پایدار مناطق مرزی"
دکتر مسعود مطلبی (استادیار گروه علوم سیاسی
دانشگاه آزاد اسلامی واحد آزادشهر)